

LIETUVOS TSR VARTOTOJŲ KOOPERACIJOS VISUOMENINIS MAITINIMAS 1966—1970 METAIS

B. CERESKA

Lietuvos TSR 1970 m. pabaigoje 57% visuomeninio maitinimo įmonių ir 50% aptarnavimo vietų priklausė vartotojų kooperacijai¹. Jos aptarnaujamoje zonoje gyveno, mokėsi ir dirbo daugiau kaip 66% respublikos gyventojų². Nuo vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo išsivystymo priklauso visų respublikos rajoninio pavaldumo miestų ir kaimo vietovių gyventojų aprūpinimas šios liaudies ūkio šakos įmonėse gaminama kulinarijos bei konditerijos produkcija.

Siame darbe nagrinėjama visuomeninio maitinimo apyvarta per 1966—1970 m. penkmetį, jos pasiskirstymas tarp miesto ir kaimo bei pagal atskirus gyventojų aptarnavimo kontingentus, parodytos įmonių tinklo ir aptarnavimo kitimo priežastys. Be to, analizuojama visuomeninio maitinimo būklė atskiruose respublikos rajonuose ir per penkmetį įvykę poslinkiai. Trumpai paliečiamas darbuotojų skaičiaus ir sudėties kitimas. Tai analogiško darbo, spausdinto Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbų (Ekonomika) IX tomo I sąsiuvinyje, tęsinys.

1. Visuomeninio maitinimo įmonių tinklo vystymasis

Įmonių dinamika. Lietuvos TSR vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo įmonių skaičius per 1966—1970 m. padidėjo 32,5%, o aptarnavimo vietų skaičius — 51,6%. Spartus visuomeninio maitinimo įmonių skaičiaus didėjimas padėjo geriau organizuoti gyventojų maitinimą.

Spartesnis aptarnavimo vietų skaičiaus didėjimas (palyginti su įmonių daugėjimu) rodo, kad buvo statomos stambesnės įmonės. Visuomeninio maitinimo įmonės skirtingai kūrėsi ir plėtėsi miestuose ir kaimuose (žr. I lentelę). Bendras įmonių skaičius per penkmetį vartotojų kooperacijos aptarnaujamuose miestuose ir miesto tipo gyvenvietėse didėjo sparčiau negu kaimuose. Miestuose visuomeninio maitinimo įmonių padaugėjo 36%, o kaimuose — 29,6%. Mieste sparčiau didėjo vietų skaičius — 59,2% (kaime — 40,8%). Miestų grupėje įmonių tinklas labiau plėtėsi rajonų centruose. Juose aptarnavimo vietų per penkmetį padaugėjo net 69,7%. 1970 m. rajonų centruose buvo sutelkta net 63,4% visų vartotojų kooperacijos aptarnaujamų miestų visuomeninio maitinimo įmonių. Tai suprantama, nes administraciniuose rajonų centruose daugiau gyventojų, labiau išsivysčiusi pramonė, sparčiau plečiama statyba, didesnis nevietinių gyventojų skaičius negu kituose rajoninio pavaldumo miestuose. Beveik visi atvykstantieji naudojami visuomeninio maitinimo patarnavimais, ir jų skaičiaus didėjimas skatina spartinti visuomeninio maitinimo įmonių tinklo plėtimą.

¹ Apskaičiuota, remiantis: Торговля Литовской ССР в 1970 году. Статистический сборник.— В., 1971, с. 133.

² Apskaičiuota, remiantis: Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra. Statistikos metraštis, skirtas TSR Sąjungos įkūrimo 50-mečiui.— V., 1972, p. 82—83. Susitariama, kad vartotojų kooperacija aptarnauja $\frac{1}{3}$ Klaipėdos gyventojų.

Kaimo visuomeninio maitinimo įmonių daugėjimo sulėtėjimą 1966—1970 m. lėmė nemaža priežasčių. 1961—1965 m. visuomeninio maitinimo įmonių plėtojimui kaime, ypač tarybiniuose ūkiuose, buvo skirtas ypatingas dėmesys. Tačiau kai kurie vadovai, nepakankamai išnagrinėję ir įvertinę aplinkybes, savo iniciatyva arba vykdydami aukštesniųjų organizacijų nurodymus, steigė valgyklas. Darbo praktika parodė, kad ne visose gyvenvietėse reikėjo jas steigti. Dauguma gyvenviečių palyginti smulkios, nevisiškai susiformavusios. Didelė ūkių gyventojų dalis dar gyveno vienkiamiuose, o stambiose kolūkių ir tarybinių ūkių gyvenvietėse visuomeninio maitinimo įmonės buvo įrengtos ankstesniais metais. Įmonių plėtimą stabdė ir istoriškai susiklosčiusios maisto gaminimo namuose tradicijos, ir palyginti neįvairus kaimo valgyklų valgių asortimentas.

Pagaliau dar viena priežastis, lėtinusi kaimo visuomeninio maitinimo įmonių steigimą, buvo tai, kad nagrinėjamu laikotarpiu beveik visos jos dirbo nuostolingai. Vartotojų kooperacija nebuvo suinteresuota didinti savo nuostolius, todėl ir įmonės steigė vangiai, be ryškesnės iniciatyvos. Daugelis mokslo ir praktikos darbuotojų pritarė tam, kad visuomeninio maitinimo įmonės kaime pastatytų, įrengtų ir išlaikytų kolūkiai bei tarybiniai ūkiai savo lėšomis ir jėgomis. Ekonominėje literatūroje net buvo rekomendacijų kaimo visuomeninio maitinimo įmonės apskritai perduoti kolūkiams, tarybiniams ūkiams, pramonės įmonėms ir kitoms žinyboms, kurių kontingentą jos aptarnauja³. Respublikoje, nors ir nedaug, bet buvo tokių valgyklų. Tačiau šis pasiūlymas nebuvo geriausia išeitis nuostoliams mažinti ir visuomeninio maitinimo veiklai plėsti. Galima drąsiai teigti, kad toks valgyklų išsklaidymas po atskiras žinybas valstybiniu požiūriu tik didina nuostolius. Pavieniuose ūkiuose tarp bendrų darbo rezultatų valgyklos nuostoliai, nors ir dideli, ne tokie pastebimi. Blogiausia tai, kad tokiose saviveiklinėse valgyklose paprastai blogesnės sąlygos valgiams ruošti, nenaudojama pažangi visuomeninio maitinimo technika ir technologija, nėra centralizuotos valgių gamybos specialistų kontrolės. Toks žinybiškumas — žingsnis atgal suvisuomeninant valgių gamybą ir apskritai gerinant visuomeninį maitinimą. Aišku, reikėjo ieškoti metodų ir būdų įmonių nuostolingumui likviduoti, maisto gamybai centralizuoti ir tobulinti, kad iš esmės būtų mažinamos valgių gamybos darbo sąnaudos. Tačiau tai neturėjo būti kliūtis visuomeninio maitinimo įmonių skaičiui didinti.

Dėl įmonių augimo skirtingų tempų keitėsi jų pasiskirstymas tarp kaimo ir miesto. Antai 1966 m. pradžioje kaimo visuomeninio maitinimo įmonės sudarė 54,8% visų vartotojų kooperacijos maitinimo įmonių, o 1971 m. pradžioje jų sumažėjo iki 53,6%. Atitinkamai sumažėjo ir aptarnavimo vietų skaičius — nuo 41,2% 1966 m. iki 38,3% 1971 m. pradžioje (apskaičiuota naudojant 1 lentelės duomenis).

Įmonių tinklo struktūros kitimas. Nagrinėjamo penkmečio metais Lietuvos TSR vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo įmonių tinklas keitėsi tiek kokybiškai, tiek kiekybiškai.

Pagrindiniai visuomeninio maitinimo įmonių tipai yra valgyklos, restoranai, kavinės, užkandinės ir bufetai. Visas įmones galima suskirstyti į dvi grupes: turinčias virtuves, t. y. gaminančias karštus valgius, ir neturinčias virtuvių, kurios aprūpina lankytojus daugiausia tik šaltais užkandžiais ir gėrimais. Svarbiausios yra pirmosios. Per penkmetį visuomeninio maitinimo įmonių, turinčių virtuves, padaugėjo nuo 743 iki 1080, įmonių be virtuvių — nuo 318 iki 326 (žr. 2 lentelę).

Visuomeninio maitinimo įmonės su virtuvėmis 1966 m. pradžioje sudarė 70% visų įmonių, o 1971 m. — jau 76,8%. Aptarnavimo vietų lyginamasis svoris pasikeitė nuo 86,5% iki 89,4% (apskaičiuota naudojant 2 lentelės

³ Žr.: Семенов В. И. Об обеспечении общественным питанием промышленных рабочих.— В кн.: Общественное питание (республиканский межведомственный научно-технический сборник № 6).— Киев, 1970, с. 109.

duomenis). Svarbiausias veiksnys, turėjęs įtakos padidėjimui, buvo patalpų, gautų iš pramonės įmonių ir organizacijų, pritaikymas visuomeninio maitinimo įmonėms. Tokiose patalpose per penkmetį buvo įrengtos 226 įmonės su virtuvėmis ir 9725 aptarnavimo vietomis. Tai beveik pusė visų naujų įmonių. Nemažą reikšmę turėjo ir naujų įmonių statyba: per 1966—1970 m. atskiruose pastatuose buvo organizuotos 156 virtuvės turinčios visuomeninio maitinimo įmonės, kuriose buvo 10 136 vietos.

Per penkmetį veikiančiose visuomeninio maitinimo įmonėse buvo įrengtos dar 4483 aptarnavimo vietos. Tai rodo, kad atskirose įmonėse, didėjančiam visuomeninio maitinimo produkcijos paklausai, buvo naudojami vidiniai rezervai vietų skaičiui didinti. Tačiau iš statistinių duomenų negalima nustatyti, ar didinant nepažeistos projekcinės ploto normos vienai vietai. Tai reikalauja specialiųjų tyrimų.

Per nagrinėjamą laikotarpį dėl įvairių priežasčių buvo likviduota 331 visuomeninio maitinimo įmonė, arba 10 147 vietos. Daugiausia buvo likviduojamos susidėvėjusios ir netinkamos naudoti įmonės. Buvo panaikintos 102 įmonės su virtuvėmis ir 129 be virtuvių, dėl to sumažėjo 6312 aptarnavimo vietų. Be to, kai kurių įmonių valgymo salėse buvo mažinamas vietų skaičius (per visą laikotarpį — 1593 vietos).

Nemažą vaidmenį, aptarnaujant gyventojus, vaidino visuomeninio maitinimo įmonės, nesusijusios su konkrečios įstaigos ar organizacijos darbuotojų maitinimu. Iš jų galima paminėti restoranus, kurie yra stambios visuomeninio maitinimo įmonės, išsidėčiusios daugiausia miestuose. 1971 m. pradžioje vartotojų kooperacija turėjo 67 restoranus, iš jų 4 kaime. Dauguma jų buvo pertvarkyti į maitinimo kombinatus, turinčius geras gamybinės patalpas ir aukštos kvalifikacijos kadrus. Juose gaminama kulinarijos, konditerijos ir pusfabrikačių produkcija aprūpinama dalis įmonių ir kulinarijos parduotuvių.

Kaimo vietovėse 1971 m. pradžioje net 84,6% visų įmonių (98,4% aptarnavimo vietų) sudarė įmonės su virtuvėmis. Pavyzdžiui, tarybinuose ūkiuose iš 242 įmonių tik 7 neturėjo virtuvių. Tai teigiamas reiškinys.

Įmonių be virtuvių daugiausia buvo įstaigose ir organizacijose, transporto įmonėse, žiūrovinėse įstaigose, mokyklose, atvirame tinkle. Tačiau ir čia nagrinėjamu laikotarpiu įvyko kai kurių poslinkių. Antai bendrojo lavinimo mokyklose pirmaisiais penkmečio metais net 39% įmonių neturėjo virtuvių, o 1971 m. pradžioje — jau tik 20%. Nors įmonių be virtuvių absoliutus skaičius atvirame tinkle nepasikeitė, bet santykiškai jų sumažėjo nuo 37% 1967 m. iki 30% 1971 metų pradžioje.

Tiek absoliučiai, tiek santykiškai padaugėjo įmonių be virtuvių pramonės įmonėse. 1967 m. jų buvo tik 21, 1971 m. — 39 ir jų lyginamasis svoris bendrame skaičiuje nuo 22% padidėjo iki 26,4% (apskaičiuota, naudojantis 3 lentelės duomenimis). Žinoma, darbuotojų aprūpinimas maistu nepablogėjo, tik maitinimo įmonės buvo plečiamos nevisiškai tinkama kryptimi.

Įmonių dinamika iš dalies rodo, kad geriau aptarnaujami atskiri gyventojų kontingentai. Antai per 4 penkmečio metus tarybinuose ūkiuose visuomeninio maitinimo įmonių padaugėjo 18,6%, tuo tarpu pramonės įmonėse — 62,6%, statyboje — 2,3 karto, įstaigose — 3,4 karto, kitose vietose, nesusijusiose su konkrečios įmonės ar organizacijos kontingento aptarnavimu — 22%⁴. Pasikeitė įmonių ir aptarnavimo vietų pasiskirstymas pagal atskirus gyventojų kontingentus. Per minėtą laikotarpį aptarnavimo vietų lyginamasis svoris pramonės įmonių valgyklose padidėjo nuo 8,3 iki 11,7%, bendrojo lavinimo mokyklose — nuo 22,7 iki 23,3%. Tuo tarpu maitinimo įmonėse, nesusijusiose su nustatyto kontingento aptarnavimu, vietų lyginamasis svoris sumažėjo nuo 40,2 iki 36,2%.

⁴ Vartotojų kooperacijoje statistinė apskaita pagal įmonių buvimą vietą buvo pradėta vesti tik nuo 1967.1.1.

Per nagrinėjamą laikotarpį buvo atidaryta nemaža visuomeninio maitinimo įmonių kaimo vietovėse. Jos daugiausia skirtos maitinti ekskursijoms ir pravažiuojantiems keleiviams, nors jose noriai lankosi ir vietiniai gyventojai. Tai, pavyzdžiui, „Zirnelis“ ir „Užuovėja“ Radviliškio rajone, „Bačkonnys“ Kaišiadorių rajone, „Kubilas“ Prienų rajone, „Zibintas“ Kauno priemiestyje ir daugelis kitų. Nors tokių įmonių kasmet daugėja, bet dar daug kur pakelėse prie didesnių automagistralių jų stinga.

Įmonių stambumas. Lietuvos TSR vartotojų kooperacijos sistemoje visuomeninio maitinimo įmonės nuolat stambėjo. 1966 m. pradžioje vidutiniškai vienoje įmonėje buvo 40,9 vietos, o 1971 m. pradžioje — 46,8 vietos (žr. 4 lentelę). Įmonės sparčiau stambėjo miestuose negu kaimo vietovėse: vidutiniškai vienoje įmonėje vietų skaičius padidėjo atitinkamai — 9 ir 2,7 vietomis.

Ypač sparčiai stambėjo rajonų centrų visuomeninio maitinimo įmonės (vidutiniškai padidėjo 15,8 vietos), nes buvo pastatyta didelių objektų. Tai restoranai Radviliškyje (220 vietų), Šilalėje (180 vietų), Jurbarko (250 vietų), Kaišiadoryse (220 vietų) ir kt. Daug stambių valgyklų (180—240 vietų) buvo atidaryta prie įmonių, pavyzdžiui, Alytaus medvilnės kombinate, Utenos trikotažo fabriko, Telšių skaičiavimo mašinų gamykloje ir kt.

Iš 5 lentelės duomenų galima spręsti, kokie veiksniai leido stambinti įmones. Naujų visuomeninio maitinimo įmonių dydis gerokai viršijo vidutinį visų įmonių dydį. Ir čia lemiamą vaidmenį suvaidino atskiruose pastatuose įrengtos įmonės.

Naujose įmonėse vidutiniškai buvo po 58 aptarnavimo vietas, o uždarytose — 45,4. Dėl netinkamų eksploatacijos sąlygų buvo uždaromos vidutiniškai 39,9 vietos įmonės su virtuvėmis, esant vidutiniam įmonės stambumui daugiau kaip 50 vietų.

Palyginti smulkios yra kaimo vietovių, ypač tarybinių ūkių, visuomeninio maitinimo įmonės. Nors čia didesnių galimybių steigti dideles įmones ir nebuvo, bet pastebima tam tikrų jų stambėjimo poslinkių. Anksčiau tarybiniuose ūkiuose buvo statomos 25 vietų ir mažesnės valgyklos, o per nagrinėjamą penkmetį atidarytos naujos valgyklos turėjo 56 ir daugiau vietų. Pavyzdžiui, erdvios valgyklos įrengtos Šilutės rajono Vilkyškių tarybiniame ūkyje, Klaipėdos rajono Priekulės tarybiniame ūkyje, Kauno rajono Batniavos tarybiniame ūkyje ir kitur.

Rajonų aprūpinimo visuomeninio maitinimo įmonėmis pasikeitimas. Įvairių rajonų visuomeninio maitinimo įmonių išvystymo rodikliai labai įvairūs. Darbo apimtis neleidžia plačiau išnagrinėti įmonių kitimo priežasčių atskiruose rajonuose. Palyginus 6 lentelėje pateiktus dvejų laikotarpių aptarnavimo vietų 1000-čiai gyventojų duomenis, galima padaryti išvadą, kad visuose rajonuose pagerėjo gyventojų aprūpinimas visuomeninio maitinimo įmonėmis. Vartotojų kooperacijos aptarnaujamos zonos 1000-čiai gyventojų 1966 m. pradžioje vidutiniškai teko 19,9 vietos, o 1971 m. pradžioje — 31,1 vietos. Sparčiau negu vidutiniškai daugėjo vietų, skaičiuojant 1000 gyventojų, Mažeikių, Prienų, Akmenės, Alytaus, Jonavos, Vilkaviškio ir kai kuriuose kituose rajonuose, lėtai — Kretingos, Vilniaus, Pakruojo, Klaipėdos ir kituose rajonuose.

Tokių netolygų visuomeninio maitinimo įmonių tinklo plėtojimą sąlygojo dvi priežastys: naujų įmonių statyba ir nevienodas gyventojų skaičiaus kitimas atskiruose rajonuose. Antai Klaipėdos, Kauno, Alytaus, Mažeikių, Utenos rajonuose gyventojų daugėjo spartesniais tempais, palyginti su respublikos vidurkiu. Tuo tarpu Vilniaus, Pakruojo, Pasvalio, Ignalinos, Panevėžio rajonų gyventojų skaičius net sumažėjo. Nemažą vaidmenį vaidino ir rajonų ekonominis išsivystymas, jų geografinė padėtis, gyventojų sudėtis ir kiti veiksniai. Žinoma, tai turėjo įtakos ir bendram aprūpinimo visuomeninio maitinimo įmonėmis lygiui.

Būdinga tai, kad kai kuriuose rajonuose (Mažeikių, Prienų, Vilkaviškio) nagrinėjamo laikotarpio pradžioje visuomeninio maitinimo įmonių vietų 1000-čiu gyventojų buvo mažiau negu vidutiniškai vartotojų kooperacijos aptarnaujamoje zonoje, o per penkerius metus šie rajonai gerokai pralenkė respublikos vidurkį.

Teigiama yra tai, kad gerokai sumažėjo skirtumas tarp atskirų rajonų visuomeninio maitinimo išplėtojimo rodiklių. Iš 6 lentelės duomenų galime apskaičiuoti, kad 1966 m. pradžioje šis rodiklis blogiausias buvo Varėnos rajone (7,8 vietos 1000-čiu gyventojų) ir geriausias — Zarasų rajone (35,5 vietos), t. y. skyrėsi 4,55 karto, o 1971 m. pradžioje šis skirtumas sumažėjo iki 2,82 karto. Pasikeitė ir nukrypimo nuo respublikos vidurkio amplitudė. 1966 m. ji buvo nuo -39,2% iki +178,4%, o 1971 m.— nuo -52,4 iki +147,6%. Tai teigiami įmonių teritorinio išdėstymo pakitimai.

Įmonių plėtojimas turėjo svarbiausią įtaką visuomeninio maitinimo apyvartos augimui, jos struktūros kitimui ir pasiskirstymui teritorijoje.

2. Visuomeninio maitinimo apyvartos kitimas 1966—1970 metais

Apyvartos dinamika ir struktūra. Per nagrinėjamą laikotarpį gerokai pakito respublikos vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo įmonių apyvarta. Bendroji apyvarta padidėjo 79,2%, o savos gamybos apyvarta — 94,3% (žr. 7 lentelę). Pirktų prekių apyvarta per tą laikotarpį padidėjo 69,4%.

Taip sparčiai apyvarta augo dėl visuomeninio maitinimo įmonių ir jų struktūros pasikeitimų. Visuomeninis maitinimas vis labiau įauga į gyventojų buitį ne tik stambiuose miestuose, bet ir nedideliuose miesteliuose bei kaimo vietovėse. Lemiamą reikšmę plečiant visuomeninio maitinimo apyvartą turėjo spartus gyvenimo lygio kilimas ir gyventojų piniginių pajamų didėjimas.

Savos gamybos produkcija bendroje visuomeninio maitinimo apyvartoje padidėjo nuo 41,2% 1965 m. iki 44,7% 1970 m. Galima daryti išvadą, kad visuomeninis maitinimas vis aktyviau vykdo pagrindines šios liaudies ūkio šakos funkcijas: valgių gamybą, jų realizavimą ir vartotojų aptarnavimą.

Prekių apyvarta sparčiau didėjo virtuose turinčiose įmonėse: restoranuose, kavinėse, valgyklose. Daug lėčiau negu vidutiniškai didėjo bufetų ir kitų įmonių be virtuvių apyvarta (žr. 7 lentelę)⁵. Taigi vartotojų kooperacijoje didesnis dėmesys buvo skiriamas pagrindinėms įmonėms ir jų apyvartai plėsti. Svarbiausių įmonių tipų apyvartos didėjimo tempai beveik sutampa su aptarnavimo vietų skaičiaus didėjimo tempais (žr. 2 lentelę). Išimti sudaro restoranai, kuriuose aptarnavimo vietų padaugėjo 22%, o apyvarta — 50,4%. Tai rodo, kad geriau buvo panaudojamos valgymo salės ir išaugo restoranų vaidmuo aptarnaujant gyventojus.

Apyvartos pasiskirstymo kitimą lėmė ir spartus uždarų įmonių, prekiaujančių savos gamybos produkcija, plėtimas. Paprastai, sparčiau plečiantis įmonėms, greičiau didėjo ir apyvarta. Išimtį sudarė prie transporto įmonių, profesinių technikos mokyklų, žiūrovinių įstaigų ir tarybinių ūkių esančios visuomeninio maitinimo įmonės, kuriose apyvarta didėjo lėčiau. Vartotojų kooperacijoje per nagrinėjamą laikotarpį sparčiai buvo plečiama sezoninių įmonių ir smulkiamazmeninė apyvarta. Dėl to bendroji apyvarta per penketį didėjo daug sparčiau negu gausėjo aptarnavimo vietų. Čia nemažą reikšmę turėjo išvystyta miltinės konditerijos ir kulinarijos produkcijos gamyba, jos pardavimas mažmeninėse prekybos įmonėse bei kulinarijos parduotuvėse. Antai nagrinėjamo laikotarpio pabaigoje buvo parduota 3,5 kar-

⁵ Statistinėje apskaitoje atskirų tipų įmonių rodoma tik IV ketvirčio visuomeninio maitinimo apyvarta. Ji charakterizuoja valgymo salių panaudojimą, nes atsiribojama nuo sezoninės ir mobilios prekybos apyvartos.

to daugiau pusfabrikačių ir 3,1 karto daugiau kulinarijos gaminių palyginti su 1965 m. (žr. 8 lentelę).

Vartotojų kooperacijoje taip pat svarbi yra didmeninė visuomeninio maitinimo apyvarta, t. y. savos gamybos produkcijos pardavimas mažmeninės prekybos įmonėms. 1965 m. ši apyvarta sudarė 1946 tūkst., o 1970 m. — 3267 tūkst. rb, arba padidėjo 67,9%. Daugėjant kulinarijos parduotuvių, didmeninės apyvartos lyginamasis svoris visuomeninio maitinimo apyvartoje sumažėjo.

Maisto produktų pardavimo dinamika. Visuomeninio maitinimo apyvarta per penkmetį padidėjo (sugretinamosiomis 1965 m. kainomis) 75,2%, o atskirų grupių prekių apyvarta kito labai skirtingai (žr. 9 lentelę) ⁶.

Ypač sparčiai didėjo mėsos ir paukščių, daržovių ir vaisių konservų, dešros gaminių, margarino ir lašinių, mėsos ir žuvies konservų, alaus ir kai kurių kitų maisto prekių pardavimas. Visuomeninio maitinimo įmonėse silkių ir alejiaus 1970 m. buvo parduota mažiau negu 1965 m.

Įvairių prekių pardavimui didėjant nevienodais tempais, per nagrinėjamą penkmetį pasikeitė ir apyvartos asortimentinė struktūra, įvyko kokybinių jos poslinkių. Skirtingai keitėsi prekių, turinčių giminągą vartotojišką paskirtį, apyvarta. Mėsos ir paukščių apyvartos lyginamasis svoris padidėjo daugiau kaip 3 punktais, o dešrų gaminių, mėsos konservų — sumažėjo.

Žuvies apyvartos procentas padidėjo nuo 0,33 iki 0,42, o silkių — sumažėjo nuo 0,35 iki 0,16. Tai aiškintina tuo, kad silkių gavyba buvo apribota, nes viso pasaulio vandenyse labai sumažėjo jų atsargos. Silkė tapo deficitine preke, delikatesu. Vietoj jos gyventojams parduodamos kitų veislių žuvis, todėl žuvies apyvarta gana sparčiai didėjo. Žuvis yra vienas iš pigesnių maisto produktų, ji negali sudaryti kiek didesnio lyginamojo svorio apyvartoje, nors mityboje vaidina gana svarbų vaidmenį.

Mažmeninėje visuomeninio maitinimo apyvartoje padidėjo ir kitų svarbiausių maisto produktų — sviesto, pieno ir pieno produktų, daržovių ir vaisių konservų, kiaušinių, daržovių lyginamasis svoris. Sumažėjo duonos produktų, makaronų, kruopų, bulvių apyvartos lyginamasis svoris.

Pasikeitė alkoholinių gėrimų apyvartos vidinė struktūra. Išaugo stiprių alkoholinių gėrimų (degtinės, likerio, konjako, vyno) ir sumažėjo alaus apyvartos lyginamasis svoris mažmeninėje visuomeninio maitinimo apyvartoje. Tai neigiamas reiškinys, kuriam turėjo reikšmės ir objektyvios priežastys: buvo gerokai padidintos vyno ir konjako mažmeninės kainos, apribota pigesnių degtinės gaminių gamyba, pradėta gaminti naujas degtinės rūšis, kurių mažmeninės kainos didesnės. Nepateisinama yra tai, kad apyvartoje sumažėjo net 3,29 punkto alaus ir 0,27 punkto nealkoholinių gėrimų bei ledų lyginamasis svoris. Šių prekių paklausa, ypač vasarą, nebuvo patenkinta.

Padidėjo antkainio dalis visuomeninio maitinimo apyvartoje. Tą iš esmės lėmė dvi priežastys: 1) antkainių pakėlimas ir jų suvienodinimas su valstybinės prekybos antkainiais alkoholiniais gėrimams ir 2) įmonių struktūros pasikeitimas. Sugretinamosiomis kainomis jo lygis nepakitė.

Kad gyventojai vis labiau naudojami visuomeninio maitinimo įmonių paslaugomis, rodo maisto produktų, parduotų visuomeninio maitinimo įmonėse, apyvartos lyginamasis svoris bendroje mažmeninėje tų prekių apyvartoje. Kaip rodo 9 lentelės duomenys, per penkmetį visuomeninio maitinimo įmonėse parduotų produktų lyginamasis svoris, nors ir nežymiai, bet padidėjo nuo 13,9% iki 14,3%. Siek tiek didesnių pasikeitimų yra atskirose prekių grupėse. Būdinga tai, kad sumažėjo visuomeninio maitinimo apyvartos procentas mažmeninėje prekių apyvartoje tokių prekių, kaip dešrų

⁶ Vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo įmonių produkcijos kainų indeksas 1970 m., palyginti su 1965 m., sudarė 102,7%. Nors daugumos prekių mažmeninės kainos buvo stabilios, bet kai kurių grupių prekių kainų indeksai pasikeitė (žr. Торговля Литовской ССР в 1970 г. Статистический сборник.— В., 1971, с. 38—39).

gaminiai, aliejus, mėsos ir žuvies konservai, kiaušiniai, konditerijos gaminiai, bulvės, vynas, alus ir nealkoholiniai gėrimai. Vienu prekių pardavimo didėjimo tempai buvo mažesni dėl to, kad jos sudarė pirktų prekių grupę (dešrų gaminiai, konservai), kitų (aliejaus, bulvių) — kad buvo pakeistos giminingomis prekėmis visuomeninio maitinimo įmonėse, dar kitų (vyno, alaus, nealkoholinių gėrimų) — kad jomis nepakankamai buvo aprūpinamos visuomeninio maitinimo įmonės. Tačiau bene svarbiausios priežastys, lėmusios kai kurių maisto produktų lyginamojo svorio sumažėjimą bendroje tų produktų apyvartoje, buvo: kolūkiečių ir tarybinių ūkių darbuotojų apmokėjimo už darbą sutvarkymas, žemės ūkio produktų paruošinių kainų padidinimas, spartus miesto gyventojų skaičiaus didėjimas, spartus maisto prekių parduotuvių apyvartos augimo tempai. Mažmeninės prekybos įmonės buvo geriau negu per ankstesnį penkmetį aprūpinamos maisto produktais, didėjo maisto prekių rinkos fondai, ypač tų, kurių anksčiau nepakako.

Kai kurių maisto produktų (miltų, sviesto) lyginamasis svoris padidėjo ir dėl to, kad juos vartoti visuomeninio maitinimo įmonėse buvo ekonomiškai skatinama — buvo gerokai padidintos prekybinės nuolaidos.

Produkcijos gamyba visuomeninio maitinimo įmonėse. Apie visuomeninio maitinimo vaidmens didėjimą galima spręsti iš pagamintos ir realizuotos produkcijos dinamikos. 1965 m. buvo pagaminta 83 mln. patiekalų, o 1970 m. — 152 mln., arba jų gamyba padidėjo 84% (žr. 8 lentelę). Taikant mūsų ekonomistų skaičiavimuose praktikuojamą patiekalų vartojimo vienam valgytojui koeficientą 2,2, išeina, kad per dieną vienkartinio maitinimu karštu maistu ir užkandžiais 1965 m. buvo aprūpinta 103,3 tūkst., o 1970 m. — 190 tūkst. gyventojų⁷. Vadinasi, naudojantis šia metodika, galima apskaičiuoti apytikrę gyventojų dalį, kuri naudojasi visuomeninio maitinimo įmonių patarnavimais. Tiesa, skaičiuojant šiuo metodu, neatsižvelgiama į tuos valgytojus, kurie maitinasi visuomeninio maitinimo įmonėse 2—3 kartus per dieną. Tačiau taip pat neatsižvelgiama ir į tuos lankytojus, kurie visuomeninio maitinimo įmonėse perka produkciją, neapskaitomą patiekalais. Kadangi nėra tikslesnių duomenų, sakysime, kad jie vienas kitą atsveria. Taigi 1965 m. tik apie 5% vartotojų kooperacijos aptarnaujamos zonos gyventojų naudojosi visuomeninio maitinimo valgymo salių patarnavimais, o 1970 m. — 8,5%. Vidutiniškai per metus 1965 m. vienas gyventojas sunaudojo 37, o 1970 m. — 68 patiekalus. Šie skaičiai rodo, kokias dideles visuomeninio maitinimo apyvartos plėtojimo galimybes turi respublikos vartotojų kooperacija.

Pažymėtina, kad patiekalų apskaita netobula. Nors oficialiai statistiniuose leidiniuose skelbiama, kiek pagaminama patiekalų, tačiau žemiausiose grandyse — restoranuose, kavinėse, valgyklose — tiksliai patiekalų apskaitai skiriamas labai menkas dėmesys. Taip yra pirmiausia todėl, kad patiekalų apskaitos duomenys nenusako įmonės veiklos rezultatų, antra, apskaitai nesudarytos reikiamos sąlygos, nenaudojama vieninga metodika. Vis dėlto bendro patiekalų skaičiaus dinamika rodo tam tikras savos gamybos apyvartos sudėties kitimo tendencijas. Patiekalų gamybos augimo tempai per penkmetį buvo lėtesni už savos gamybos produkcijos augimo tempus. Vidutiniai metiniai savos gamybos produkcijos prieaugio tempai buvo 14,2%, o patiekalų — 13%. Pagrindinė priežastis yra nuolatinis konditerijos, kulinarijos gaminių ir pusfabrikačių, neapskaitomų patiekalais, gamybos didėjimas. Turėjo reikšmės ir tam tikras vieno patiekalo kainos augimas, kurio įtakos be specialių tyrimų nustatyti neįmanoma.

1965 m. vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo įmonėse buvo pagaminta 57 646 cnt konditerijos gaminių, o 1970 m. — 86 172 cnt, arba 1,5 karto daugiau. Daugiau kaip 6 kartus padidėjo ledų gamyba, pradėta gaminti daugiau dešrų gaminių, nealkoholinių gėrimų. Antai 1970 m. var-

⁷ Žr.: Кочерга А. И., Столяров Я. С., Лазарев Б. Г. Планирование хозяйственной деятельности предприятий общественного питания.— М., 1964, с. 47.

totojų kooperacijos visuomeninio maitinimo įmonėse buvo pagaminta 1028 cnt ledų, 1995 cnt dešrų gaminių ir 164 178 dal nealkoholinių gėrimų. Pufabrikacijų pardavimas gyventojams padidėjo 3,5 karto, kulinarijos gaminių — 3,1 karto⁸.

Nors gamyba ir išsiplėtė, kulinarijos, konditerijos gaminių ir pufabrikacijų paklausa buvo nevysiškai patenkinta. Dėl gamybinių pajėgumų ir kvalifikuotų kadrų trūkumo vis dar buvo neįvairus minėtų gaminių asortimentas, mažesniuose miestuose, ypač kaimo vietovėse, prekiauta nereguliariai.

Teritorinis apyvartos pasiskirstymas. Penkmečio metais kaimo apyvartos lyginamasis svoris mažmeninėje visuomeninio maitinimo apyvartoje sumažėjo 1,8 punkto⁹. Tai atitinka įmonių vystymosi tendencijas. Būdinga tai, kad kaimo visuomeninio maitinimo apyvartos didėjimo tempai beveik lygūs rajoninio pavaldumo miestų ir miesto tipo gyvenviečių apyvartos didėjimo tempams. Vadinasi, apyvartos santykio pasikeitimą tarp miesto ir kaimo lėmė spartus apyvartos didėjimas rajonų centrų visuomeninio maitinimo įmonėse. Rajonų centrų valgymo salių mažmeninė prekių apyvarta didėjo lėčiau, o kaimo vietovėse — sparčiau negu aptarnavimo vietų skaičius. Tai rodo, kad geriau panaudojamos valgymo salės kaimo vietovėse ir smulkiuose miestuose (žr. 10 lentelę).

Tiek įmonės, tiek apyvarta labai skirtingai pasiskirsčiusios po atskirus respublikos rajonus. Palyginę aptarnavimo vietų skaičių 1000-čiui gyventojų ir prekių apyvartą vienam gyventojui, matome gana glaudų ryšį (žr. 6 lentelę). Vidutiniška apyvarta vienam vartotojų kooperacijos aptarnaujamos zonos gyventojui per penkmetį padidėjo 16,5 rb ir siekė 41,5 rb. Labiausiai apyvarta padidėjo Jurbarko, Jonavos, Svenčionių, Akmenės rajonuose, mažiausiai — Šiaulių, Varėnos, Vilniaus rajonuose. Tokį netolygų apyvartos didėjimą, nedaugėjant įmonių, lėmė miesto gyventojų lyginamojo svorio pasikeitimas bendrame rajono gyventojų skaičiuje, pramonės vystymas, sezoninės visuomeninio maitinimo apyvartos plėtimas.

Be to, apyvartos vienam rajono gyventojui skirtumas tarp mažiausios ir didžiausios apyvartos per penkmetį siek tiek sumažėjo. Tai teigiamai prekių apyvartos pasiskirstymo poslinkiai, nors amplitudė išliko labai didelė.

3. Darbuotojų skaičiaus ir sudėties kitimas

Sparčiai besivystančiam visuomeniniam maitinimui reikia vis daugiau darbuotojų. Darbas visuomeninio maitinimo įmonėse darosi vis sudėtingesnis, taigi reikia vis daugiau specialistų ir kvalifikuotų darbuotojų.

LTSR vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo įmonėse 1965 m. dirbo 6848 darbuotojai, 1970 m. — daugiau kaip 11 tūkst., t. y. per penkmetį jų padaugėjo 62% (žr. 11 lentelę). Darbuotojų skaičius didėjo sparčiau negu aptarnavimo vietų skaičius, nes gerėjo aptarnavimo kultūra ir sparčiai didėjo savos gamybos produkcija, reikalaujanti daugiau gamybinio ir aptarnaujančiojo personalo. Tai, kad visuomeninio maitinimo prekių apyvarta augo sparčiau už darbuotojų skaičių, rodo, jog didėja visuomeninio maitinimo darbuotojų darbo našumas.

Kaipgi kito darbuotojų struktūra per penkmetį? Statistinėje apskaitoje iš bendro darbuotojų skaičiaus išskiriami tik įmonių direktoriai, technologai ir virėjai. Kitų darbuotojų išsamesnės charakteristikos nėra. Darbuotojų struktūra įvairiais požūriais gerėjo. Buvo ne tik kiekybinių, bet ir gana ryškių kokybinių pasikeitimų. Antai 1965 m. rajonų visuomeninio maitinimo įmonėse visiškai nebuvo technologų, kurie tiesiogiai vadovautų rajono įmonių kulinarams, konsultuotų juos, domėtūsi gaminamo maisto ko-

⁸ Apskaičiuota, remiantis atitinkamų metų statistinės apskaitos formos Nr. 4-torg (obščepit) duomenimis.

⁹ Apskaičiuota, naudojant statistinės apskaitos formos Nr. 7-torg (obščepit) atitinkamų metų duomenis, kur parodoma IV ketvirčio apyvarta.

kybe, asortimentu. 1970 m. jau dirbo 66 technologai, iš jų net 59 turėjo specialųjį aukštąjį arba vidurinį išsilavinimą. 1966 m. iš bendro darbuotojų skaičiaus virėjai sudarė 23,7%, o 1970 m.— 25,5%. Virėjų per šiuos metus padaugėjo 56%.

Išaugo kadru išsilavinimas. Penkmečio pradžioje tik vienas darbuotojas turėjo aukštąjį išsilavinimą, o 1970 m. dirbo 48 aukštosios mokyklos baigimo diplomus turintys žmonės: 10 įmonių direktorių, 11 technologų, 4 gamybos vedėjai ir t. t. Padvigubėjo skaičius darbuotojų, turinčių specialųjį vidurinį išsilavinimą. 1970 m. jų buvo 680. Specialųjį vidurinį išsilavinimą 1970 m. turėjo 43% įmonių vadovų, 73% technologų, 10% gamybos darbuotojų. Dvigubai padaugėjo darbuotojų, baigusių bendro profilio vidurines mokyklas.

Tai kokybiniai rodikliai, apibūdinantys bendrą visuomeninio maitinimo darbuotojų išsilavinimą.

Tačiau didžiausią dalį visuomeninio maitinimo darbuotojų sudarė žmonės, turintys nepilną vidurinį išsilavinimą. 1965 m. vidurinio išsilavinimo neturintys darbuotojai sudarė 87%, 1970 m.— 83%. Poslinkiai nedideli.

Praktinio profilio mokyklose ir specialiuose kursuose didelė dalis visuomeninio maitinimo darbuotojų kėlė kvalifikaciją, įgijo būtiniausias teorines žinias, tobulino praktinius įgūdžius. Antai vien virėjai, baigusieji kooperatinės mokyklas, 1966 m. sudarė daugiau kaip trečdalį visų virėjų, o 1970 m.— 71%. Per tuos metus virėjų, turinčių vidurinį ir specialųjį vidurinį išsilavinimą, padaugėjo 33%: 1966 m. buvo 515 žmonių, o 1970 m.— 684 žmonės. Tuo tarpu kooperatinės mokyklas baigusių virėjų skaičius padidėjo daugiau kaip 3 kartus (žr. 12 lentelę).

Bendras darbuotojų išprusimas turėjo didelę įtaką kadru kaitos mažėjimui. Štai 1970 m. net 72 įmonių vadovai, 41 technologas ir 1399 virėjai turėjo daugiau kaip 5 metų darbo vartotojų kooperacijoje stažą. Nagrinėjamu laikotarpiu vidutiniškai per metus pasikeisdavo po 9 įmonių vadovus, 11 technologų, 252 virėjus. Vadovaujančiųjų darbuotojų kaita turėjo tendenciją mažėti, o virėjų — priešingai. Ir čia trūksta išsamesnių duomenų, kurie leistų įvertinti šios kaitos priežastis. Vedama apskaita parodė, kad nė vienas aukštąjį išsilavinimą turinčių darbuotojų neišėjo iš darbo. Mažai keitėsi darbuotojai su specialiuoju viduriniu išsilavinimu. Antai per penk-

1 lentelė*

Lietuvos TSR vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo įmonių ir jose esančių aptarnavimo vietų skaičiaus dinamika 1966—1971 m. (metų pradžioje)

Rodiklis	Matavimo vienetas	Metal						1971 m. palyginti su 1966 m. %
		1966	1967	1968	1969	1970	1971	
Iš viso įmonių	vnt.	1061	1130	1183	1280	1354	1406	132,5
jose aptarnavimo vietų	tūkst.	43,4	47,8	51,0	55,9	61,1	65,8	151,6
Įmonės miestuose	vnt.	480	498	534	579	618	653	136,0
jose aptarnavimo vietų	tūkst.	25,5	28,4	30,8	33,8	37,0	40,6	159,2
Įmonės rajonų centruose	vnt.	317	333	337	357	377	414	130,6
jose aptarnavimo vietų	tūkst.	16,5	18,7	19,5	20,8	22,5	28,0	169,7
Įmonės kaimo vietovėse	vnt.	581	632	649	701	736	753	129,7
jose aptarnavimo vietų	tūkst.	17,9	19,4	20,2	22,1	24,1	25,2	140,8

* Visos lentelės sudarytos, naudojant Lietuvos vartotojų kooperatyvų sąjungos valdybos ekonominio planavimo skyriaus ir visuomeninio maitinimo valdybos duomenis.

Lietuvos TSR vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo įmonių ir aptarnavimo vietų skaičiaus dinamika pagal atskiras įmonių grupes 1966—1971 m. (metų pradžioje)

Rodikliai	1966 m.		1967 m.		1968 m.		1969 m.		1970 m.		1971 m.		1971 m., palyginti su 1966 m., %	
	iš viso	iš jų kaime	iš viso	iš jų kaime	iš viso	iš jų kaime	iš viso	iš jų kaime	iš viso	iš jų kaime	iš viso	iš jų kaime	iš viso	iš jų kaime
<i>Įmonių skaičius</i>														
Iš viso įmonių	1061	581	1130	632	1183	649	1280	701	1354	736	1406	753	132,5	129,6
iš jų:														
restoranų	58	1	59	2	59	1	61	3	63	3	67	4	115,5	400,0
valgyklų ir kitų įmonių su virtuvėmis	685	438	754	488	823	522	902	573	959	608	1013	633	147,9	144,5
bufetų ir kitų įmonių be virtuvių	318	142	317	142	301	126	317	125	332	125	326	116	102,5	81,7
<i>Aptarnavimo vietų skaičius (tūkst.)</i>														
Visose įmonėse	43,4	17,9	47,8	19,4	51,0	20,2	55,9	22,1	61,1	24,1	65,8	25,2	151,6	140,8
iš jų:														
restoranuose	8,2	0,1	8,6	0,1	8,8	0,1	9,1	0,2	9,4	0,4	10,0	0,5	122,0	500,0
valgyklose ir kitose įmonėse su virtuvėmis	29,4	15,5	33,2	16,7	36,2	17,8	40,3	19,6	44,9	21,3	48,8	22,5	166,0	145,2
bufetuose ir kitose įmonėse be virtuvių	5,8	2,3	6,0	2,6	6,0	2,3	6,5	2,3	6,8	2,4	7,0	2,2	120,7	95,7

Lietuvos TSR vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo įmonių ir aptarnavimo vietų pasiskirstymas pagal buvimo vietą 1967–1971 m. (metų pradžioje)

Įmonių buvimo vieta	1967 m.			1971 m.		
	Iš viso	Iš jų		Iš viso	Iš jų	
		su vir- tuvėmis	be vir- tuvių		su vir- tuvėmis	be vir- tuvių
<i>Maitinimo įmonės</i>						
Iš viso	1130	813	317	1406	1080	326
iš jų:						
1. Pramonės įmonėse	95	74	21	148	109	39
2. Statyboje	8	4	4	18	12	6
3. Transporto įmonėse	24	10	14	27	14	13
4. Įstaigose	7	3	4	24	6	18
5. Bendrojo lavinimo mokyklose	312	191	121	364	273	91
6. Aukštosiose ir specialiosiose vi- durinėse mokyklose	38	36	2	42	39	3
7. Profesinėse technikos mokyklo- se	21	21	—	25	25	—
8. Žiūrovinėse įstaigose	11	1	10	9	3	6
9. Tarybiniuose ir kituose valsty- biniuose ūkiuose	256	247	9	312	293	19
10. Kitose vietose, nesusijusiose su kurios nors įmonės, įstaigos kontingento aptarnavimu	358	226	132	437	306	131
<i>Aptarnavimo vietos</i>						
Iš viso	47798	41813	5985	65798	58814	6984
iš jų:						
1. Pramonės įmonėse	4252	3746	506	7726	6560	1166
2. Statyboje	288	204	84	690	522	168
3. Transporto įmonėse	596	448	148	760	532	228
4. Įstaigose	282	226	56	658	328	330
5. Bendrojo lavinimo mokyklose	10846	8644	2202	15626	13835	1791
6. Aukštosiose ir specialiosiose vi- durinėse mokyklose	3044	2972	72	4075	3971	104
7. Profesinėse technikos mokyk- lose	2411	2411	—	3191	3191	—
8. Žiūrovinėse įstaigose	305	60	245	305	160	145
9. Tarybiniuose ir kituose valsty- biniuose ūkiuose	6550	6350	200	8911	8503	408
10. Kitose vietose, nesusijusiose su kurios nors įmonės, įstaigos kontingento aptarnavimu	19224	16752	2472	23856	21212	2644

metį dėl įvairių priežasčių buvo atleisti iš darbo 1258 virėjai, iš jų tik 52, turintis specialųjį vidurinį išsilavinimą.

Daugiau kaip 90% visų atleistų išėjo savo noru. Tai liudija oficiali apskaita. Kiekvienais metais buvo atleidžiama nuo 3 iki 10 darbuotojų dėl prekybos taisyklių pažeidimo, grobstymo, materialinių vertybių trūkumo.

Kadangi kadrų kaita stabilizavosi, vidutinis darbuotojo amžius taip pat didėjo. Įmonių vadovų iki 30 metų amžiaus 1966 m. buvo 25, o 1970 m. — 27 asmenys. 1968 m. šiek tiek daugiau kaip pusė visų virėjų neturėjo 30 metų. 1970 m. tokių darbuotojų buvo 1176, bet jie sudarė jau tik 42% bendro virėjų skaičiaus.

Didžiausią vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo darbuotojų dalį sudarė moterys. 1966 m. jų dirbo 7248, arba 94% visų darbuotojų. Iš jų 414, t. y. 5,3%, buvo specialistės. 1970 m. dirbo 9523 moterys, iš jų 728, arba 6,5%, buvo specialistės.

4 lentelė

Lietuvos TSR vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo įmonių stambumo 1966–1971 m. (vidutiniškas aptarnavimo vietų skaičius vienoje įmonėje metų pradžioje)

Rodiklial	1966 m.	1967 m.	1968 m.	1969 m.	1970 m.	1971 m.
Vidutiniškai vienoje įmonėje iš jų:	40,9	42,3	43,1	43,7	45,1	46,8
A. Įmonėse pagal buvimo vietą:						
miestuose	53,1	57,0	57,8	58,4	59,9	62,2
iš jų — rajonų centruose	52,1	56,2	57,9	58,3	59,7	67,6
kaimo vietovėse	30,8	30,7	31,1	31,5	32,7	33,5
B. Įmonėse pagal aptarnaujamą kontingentą:						
pramonės įmonėse		44,8	50,8	51,5	50,7	52,2
bendrojo lavinimo mokyklose		34,8	35,9	38,4	40,2	42,9
aukštosiose ir specialiosiose vidurinėse mokyklose		80,1	80,7	80,3	96,3	95,2
tarybiniuose ir kituose valstybiniuose ūkiuose		25,6	26,4	27,0	27,2	28,4
viešojo maitinimo įmonėse		53,7	52,9	52,3	52,8	54,6

5 lentelė

Lietuvos TSR vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo įmonių ir aptarnavimo vietų skaičiaus dinamika 1966–1970 m. ir jos priežastys

Rodiklial	Įmonių su viršutėmis skaičius		Vidutinis vietų skaičius vienoje įmonėje	Įmonių be viršutelių skaičius	Jose vietų	Vidutinis vietų skaičius vienoje įmonėje
1966 m. sausio 1 d.	743	37618	50,6	318	5825	18,3
Padidėjo per 1966–1970 m. iš to skaičiaus:	466	27048	58,0	210	5454	26,0
a) pastatyta atskiruose pastatuose	156	10136	65,0	32	879	27,5
b) įrengta I naujų namų aukštuose	15	1420	94,5	7	162	23,1
c) įrengta patalpose, gautose iš įmonių ir organizacijų	226	9725	43,0	132	2403	18,2
d) įrengta patalpose, anksčiau naudotose ne pagal paskirtį	6	356	59,3	13	258	19,8
e) pertvarkytas įmonių profilis	62	1750	28,2	26	830	31,9
f) gauta iš kitų prekybos organizacijų	1	100	100	—	—	—
g) padidintas vietų skaičius veikiančiose įmonėse ..	x	3561	x	x	922	x
Sumažėjo per 1966–1970 m. iš jų:	129	5852	45,5	202	4295	21,3
a) uždaryta	102	4069	39,9	129	2243	17,4
b) perduota kitoms organizacijoms	12	435	36,2	4	39	9,8
c) pertvarkytas įmonių profilis	14	426	30,5	67	1206	18,0
d) sustambinta (sujungta)	1	100	100	2	36	18,0
e) sumažintas vietų skaičius veikiančiose įmonėse	x	822	x	x	771	x
1971 m. sausio 1 d.	1080	58814	54,5	326	6984	21,4

6 lentelė

LTSR vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo įmonių vietų skaičius 1000-čiui gyventojų ir apyvarta vienam gyventojui rajonuose 1965 ir 1970 m.

Rajonų pavadinimai	Aptarnavimo vietų 1000-čiui gyventojų metų pabaigoje			Apyvarta vienam rajono gyventojui, rb		
	1965 m.	1970 m.	padidėjimas	1965 m.	1970 m.	padidėjimas
1. Akmenė	21,5	39,6	18,1	26,4	60,4	34,0
2. Alytus	23,4	40,7	17,3	31,6	55,1	23,5
3. Anykščiai	25,4	34,4	9,0	27,5	49,8	22,3
4. Biržai	16,3	22,5	6,2	23,3	51,5	28,2
5. Eišiškės	14,3	30,2	15,9	22,0	42,7	20,7
6. Ignalina	17,4	25,7	8,3	16,2	33,7	17,5
7. Jonava	25,7	42,9	17,2	25,7	65,9	40,2
8. Joniškis	19,2	24,4	5,2	31,7	52,8	21,1
9. Jurbarkas	25,5	35,3	9,8	21,2	63,0	41,8
10. Kaišiadorys	10,8	22,7	11,9	13,9	35,7	21,8
11. Kapsukas	18,9	27,8	5,9	25,6	48,8	23,2
12. Kaunas	24,5	30,3	5,8	26,2	43,5	17,3
13. Kelmė	13,7	24,4	10,7	24,4	44,6	20,2
14. Kėdainiai	27,4	35,6	8,2	30,3	50,0	19,7
15. Klaipėda	22,1	26,4	4,3	22,0	38,8	16,8
16. Kretinga	27,2	27,6	0,4	31,6	61,2	29,6
17. Kupiškis	14,1	21,8	7,7	21,0	37,7	16,7
18. Lazdijai	18,1	23,8	5,7	21,5	40,1	18,6
19. Mažeikiai	19,8	42,2	22,4	20,4	42,0	21,6
20. Molėtai	7,8	17,9	10,1	20,7	43,0	22,3
21. Pakruojis	18,2	22,1	3,9	25,4	40,7	15,3
22. Panevėžys	15,7	22,6	6,9	18,4	36,5	18,1
23. Pasvalys	19,1	27,1	8,0	23,7	41,9	18,2
24. Plungė	17,8	29,9	12,1	26,2	50,8	24,6
25. Prienai	17,9	36,2	18,3	24,6	53,8	29,2
26. Radviliškis	22,4	36,9	14,5	28,1	55,8	27,7
27. Raseiniai	22,1	28,1	6,0	29,2	50,2	21,0
28. Rokiškis	23,0	33,3	10,3	25,3	42,4	17,1
29. Skuodas	15,6	27,0	11,4	22,3	42,6	20,3
30. Sakiai	15,6	21,9	6,3	16,9	40,4	23,5
31. Šiauliai	16,7	22,5	5,8	15,7	25,6	9,9
32. Šilalė	15,4	30,1	14,7	21,3	38,4	17,1
33. Šilutė	24,0	32,4	8,4	29,9	50,0	20,1
34. Širvintos	13,8	20,7	6,9	18,5	34,5	16,0
35. Švenčionys	30,4	40,6	10,2	39,7	77,1	37,4
36. Tauragė	14,9	20,6	5,7	20,6	38,7	18,1
37. Telšiai	29,9	20,4	10,5	26,5	49,9	23,4
38. Trakai	22,7	29,1	6,4	24,4	43,1	18,7
39. Ukmergė	23,1	30,5	7,4	42,3	59,4	17,1
40. Utena	23,2	34,8	11,6	24,5	47,5	23,0
41. Varėna	7,8	16,3	8,5	16,4	26,7	10,3
42. Vilkaviškis	18,8	35,1	16,3	28,2	47,5	19,3
43. Vilnius	16,3	19,6	3,3	16,6	29,8	13,2
44. Zarasai	35,5	45,9	10,4	28,0	54,6	26,6
Vidutiniškai	19,9	31,1	11,2	25,0	41,5	16,5

7 lentelė

LTSR vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo apyvartos kitimas 1966–1970 m.

Rodikliai	Metal						1970 m., pa-lyginti su 1965 m., %
	1965	1966	1967	1968	1969	1970	
Bendroji visuomeninio maitinimo įmonių apyvarta, mln. rb	55,8	64,7	75,2	85,6	95,6	100,0	179,2
Savos gamybos produkcijos apyvarta, mln. rb	23,0	26,3	30,3	34,8	39,4	44,7	194,3
Savos gamybos produkcijos dalis bendroje apyvartoje, %	41,2	40,6	40,2	40,6	41,2	44,7	108,5
Iš bendros apyvartos IV ketvirtio apyvarta, mln. rb:							
restoranuose	2,8	3,4	4,3	4,9	5,6	4,2	150,0
valgyklose ir kitose įmonėse su virtuvėmis	7,1	8,1	9,6	11,1	12,0	11,5	162,0
bufetuose ir kitose įmonėse be virtuvių	3,0	3,2	3,3	3,5	4,2	3,9	130,0

8 lentelė

Didmeninės visuomeninio maitinimo, apyvartos patiekalų ir pusfabrikačių bei kulnarijos gaminių pardavimo apimtis bei dinamika 1965–1970 m.

Rodikliai	Metal						1970 m., pa-lyginti su 1965 m., %
	1965	1966	1967	1968	1969	1970	
Didmeninė visuomeninio maitinimo apyvarta, tūkst. rb	1946	2409	2730	3128	3154	3267	167,9
Pusfabrikačiai, tūkst. rb	786	1157	1691	2061	2504	2773	352,8
Kulnarijos gaminiai, tūkst. rb	1212	1450	1774	2463	3181	3706	305,8
Patiekalai, mln. vnt.	82,9	94,7	111,1	125,4	138,7	152,5	184,0

9 lentelė

LTSR vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo mažmeninės prekių apyvartos atskirų grupių prekių dinamika, struktūra ir % bendroje mažmeninėje prekyboje 1965–1970 m.

Prekių grupių pavadinimai	Visuomeninio maitinimo apyvarta				
	Dinamika (sugretinama su 1965 m., = 100%)	Asortimentinė struktūra, %, tų metų kainomis		% bendroje mažmeninėje prekyboje	
		1965 m.	1970 m.	1965 m.	1970 m.
Mėsa ir paukščiai	255,0	7,16	10,17	22,9	23,9
Dešrų gaminiai	144,5	4,19	3,37	11,9	8,9
Zuvis	230,9	0,33	0,42	4,4	5,0
Silkės	90,5	0,35	0,16	2,8	4,2
Sviestas	234,5	1,76	2,29	12,2	16,2
Aliejus	93,3	0,52	0,27	12,3	11,2
Kiti riebalai ir lašiniai	134,1	1,29	0,96	12,2	19,5
Pienas ir jo produktai, sūris	205,7	3,66	4,18	15,7	15,5
Mėsos ir žuvies konservai	122,7	0,75	0,51	8,3	5,9

Prekių grupių pavadinimai	Visuomeninio maitinimo apyvarta				
	Dinamika (sugretinamosiomis kainomis, 1965 m. = 100%)	Asortimentinė struktūra, % tų metų kainomis		% bendroje mažmeninėje prekyboje	
		1965 m.	1970 m.	1965 m.	1970 m.
Daržovių ir vaisių-uogų konservai	467,5	0,54	1,34	13,4	23,7
Kiaušiniai	246,0	1,74	2,37	69,8	62,5
Cukrus	176,0	2,18	2,09	3,5	4,6
Konditerijos gaminiai, medus	122,4	5,70	3,78	12,7	9,5
Miltai	177,9	2,65	2,62	16,6	24,5
Duona ir duonos produktai	111,8	2,41	1,50	4,0	3,7
Kruopos, makaronai ir ankštiniai	126,6	0,58	0,41	3,6	3,5
Bulvės	148,5	1,28	1,12	68,1	66,9
Daržovės	231,6	1,34	1,61	52,4	52,0
Vaisiai ir uogos	155,8	0,80	0,70	23,3	31,8
Degtinė ir degtinės-likerio gaminiai	188,4	15,52	16,34	13,2	13,6
Vynuogių ir vaisių-uogų vynas	200,9	9,25	10,64	25,7	14,5
Alus	132,1	12,40	9,11	38,6	36,7
Nealkoholiniai gėrimai, ledai	170,1	4,91	4,64	40,4	35,1
Kitos maisto prekės	107,2	2,19	1,28	5,1	4,0
Tabako gaminiai, degtukai	154,5	3,98	3,48	16,4	17,9
Iš viso produktų	175,4	87,48	85,36	13,9	14,3
Visuomeninio maitinimo antkainis	174,0	12,52	14,64	100,0	100,0
Iš viso	175,2	100,00	100,0	15,6	16,4

10 lentelė

LTSR vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo apyvartos pasiskirstymas tarp miesto ir kaimo 1965—1970 m.

Rodikliai	Visa mažmeninė apyvarta	Iš jos:		
		rajonų centruose	kituose miestuose ir miesto tipo gyvenvietėse	kaimo vietovėse
1965 m. IV ketv. apyvarta, tūkst. rb	13054	5566	3284	4204
jos pasiskirstymas, %	100	42,6	25,2	32,2
1970 m. IV ketv. apyvarta	19531	8853	4742	5936
jos pasiskirstymas, %	100	45,3	24,3	30,4
1970 m., palyginti su 1965 m., %	149,6	159,1	144,4	141,2
Apyvarta per IV ketvirtį vienai aptarnavimo vietai, rb:				
1965 m.	300,5	338,2	361,4	234,9
1970 m.	296,8	315,7	377,8	235,5
1970 m., palyginti su 1965 m., %	98,7	93,3	104,5	100,3

1970 m. 63 moterys vadovavo įmonėms, 61 moteris buvo technologė. Įdomu tai, kad 1966 m. virėjais dirbo 82 vyrai, o 1970 m. — tik 40. Tai dar kartą patvirtina, kad šią specialybę jaunuoliai renkasi nenoriai. Daugiau vyrų dirbo pagalbiniais darbais — sandėlininkais, ekspeditoriais, krovėjais, šiek tiek padavėjais.

LTSR vartotojų kooperacijos visuomeninio maitinimo darbuotojų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal išsilavinimą ir pagrindines pareigas 1966–1970 m.

Rodikliai	1965 m.	1966 m.	1967 m.	1968 m.	1969 m.	1970 m.
Iš viso darbuotojų	6848	7693	8673	9484	10252	11096
iš jų						
1) turinčių išsilavinimą:						
a) aukštąjį	1	1	2	10	27	48
b) specialųjį vidurinį	320	413	460	536	590	680
c) vidurinį	564	585	808	847	1007	1148
d) nepilną vidurinį	5963	6694	7403	8091	8628	9220
2) pagal einamas pareigas:						
a) restoranų ir kitų visuomeninio maitinimo įmonių direktorių	—	81	116	108	115	100
b) technologų	—	—	52	46	50	66
c) virėjų	—	1811	1894	2792	3038	2825

Kadryų kaita stabdo visuomeninio maitinimo augimą. Darbuotojų kaitos mažinimui didelę reikšmę turi darbo, buitinių sąlygų gerinimas, materialinio suinteresuotumo didinimas. Tose visuomeninio maitinimo įmonėse, kur geros darbo sąlygos, kur darbuotojai materialiai suinteresuoti, kadryų kaita visada gerokai mažesnė.

4. Trumpos išvados

Visuomeniniame maitinime įvyko nemažų kiekybinių ir kokybinių pasikeitimų. Aptarnavimo vietų daugėjo greičiau negu įmonių. Sparčiai gausėjo visuomeninio maitinimo įmonės rajonų centruose. Tai lėmė gyventojų migracija ir koncentracija, visuomeninio maitinimo plėtimas darbo vietėse ir mokyklose, mažesnė negu kaime produktų natūralinio vartojimo įtaka.

Visuomeninio maitinimo įmones plėsti kaime trukdė lėta naujų gyvenviečių statyba ir esamų įmonių nuostolinga veikla.

Pastebimų poslinkių įvyko, tolygiau plečiant visuomeninio maitinimo įmones rajonuose. 1966 m. pradžioje tarp rajonų, turinčių blogiausiai ir geriausiai sutvarkytą visuomeninį maitinimą (pagal vietų skaičių 1000-čiai gyventojų), skirtumas buvo 4,6 karto, o 1971 m. jis sumažėjo iki 2,8 karto. Daugelis rajonų, kurie laikotarpio pradžioje buvo atsiliekantys, 1971 m. gerokai pralenkė respublikos vidurkį pagal visuomeninio maitinimo išvystymą.

Didėjant įmonių skaičiui, augo apyvarta. Per penkmetį bendroji visuomeninio maitinimo apyvarta padidėjo 79,2%, o savos gamybos produkcijos apimtis — 94,3%. Tai lėmė ir apyvartos struktūros pasikeitimą.

Pagerėjo produktų vartojimo struktūra. Daugiau buvo suvartojama vertingesnių, kaloringesnių produktų: mėsos ir paukščių, sviesto, vaisių ir daržovių konservų, kiaušinių. Tačiau didelę dalį visuomeninio maitinimo apyvartos sudarė alkoholiniai gėrimai, pablogėjo vidinė gėrimų vartojimo struktūra. Daugiau buvo vartojama stiprių alkoholinių gėrimų, mažiau — alaus.

Siekiant plėsti savą gamybą ir mažinti gamybos nuostolius, visuomeninio maitinimo įmonėse buvo padidintos prekybinės nuolaidos svarbiausiems perdirbamiems maisto produktams. Nagrinėjamo penkmečio metais vartotojų kooperacijoje pradėta sparčiau steigti ūkiskaitines visuomeninio maitinimo įmones.

	Metai	Faktiškai dirbo	Iš bendro darbuotojų skaičiaus								
			Moterų	Darbuotojų iki 30 m. amžiaus	Turinčių išsilavinimą			Darbuotojų, baigusiu kooperatines mokyklas, kursus	Mokėsi neakivaizdinėse ir vakarinėse specialiosiose vidurinėse bei aukštosiose mokyklose	Turinčių darbo stažą varlotojų kooperacijoje	
					aukštąjį	specialųjį vidurinį	vidurinį			nuo 1 iki 5 metų	nuo 5 metų ir daugiau
Įmonių direktoriai	1966	81	40	25	—	22	25	9	...	34	35
	1967	99	53	31	1	35	26	11	32	45	44
	1968	108	66	39	1	46	33	48	20	33	67
	1969	115	71	33	3	52	34	13	20	39	68
	1970	100	63	27	10	43	24	18	19	24	72
Technologai	1967	51	46	28	2	48	—	—	7	24	15
	1968	46	44	31	3	41	1	—	23	24	19
	1969	50	50	32	2	48	—	—	14	29	10
	1970	66	61	52	11	48	3	3	17	15	41
Virėjai	1966	1811	1729	897	—	228	287	608	...	1038	576
	1967	1894	1868	896	—	185	202	718	129	763	842
	1968	2792	2731	1318	—	235	404	1862	153	1262	1156
	1969	3027	2989	1409	1	218	595	1063	200	1372	1277
	1970	2823	2783	1176	4	291	393	2016	151	1089	1399

Patiekalų gamyba padidėjo 84%, daugiau buvo gaminama ir parduodama gyventojams kulinarijos, konditerijos gaminių, pusfabrikačių, nealkoholinių gėrimų, ledų, dešrų ir kt. produktų. 1965 m. vidutiniškai vienam vartotojų kooperacijos aptarnaujamos zonos gyventojui teko 37, o 1970 m.— 68 patiekalai. Visuomeninio maitinimo paslaugomis naudojosi apie 8,5% aptarnaujamos zonos gyventojų.

Labai pagerėjo darbuotojų struktūra. Bendram darbuotojų skaičiui padidėjus 62%, darbuotojų su aukštuoju ir specialiuoju viduriniu išsilavinimu padaugėjo 2,3 karto. Neturinčių vidurinio išsilavinimo darbuotojų skaičius sumažėjo nuo 87% 1965 m. iki 83% 1970 m.

Gerėjant darbo sąlygoms, mažėjo darbuotojų kaita.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Prekybos fakultetas
Prekybos ekonomikos katedra

Redakcinei kolegijai
įteikta 1980 m.
sausio mėn.

ОБЩЕСТВЕННОЕ ПИТАНИЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ ЛИТОВСКОЙ ССР В 1966—1970 гг.

Б. Черешка

Резюме

В статье рассматривается развитие общественного питания потребительской кооперации республики в 1966—1970 гг. Это продолжение работы, опубликованной в первом выпуске тома IX Ученых записок высших учебных заведений Литовской ССР.

В статье анализируются отдельные стороны развития общественного питания системы Литпотребсоюза: количественные и качественные изменения сети предприятий, объема и структуры товарооборота, состава работников, занятых на предприятиях общественного питания, и другие вопросы.

В статье показываются причины изменения сети предприятий общественного питания Литпотребсоюза в годы восьмой пятилетки. В частности, указывается на то, что за этот период количество предприятий увеличилось на 32,5%, а количество мест в них — на 51,6%. Быстрыми темпами расширялась сеть предприятий общественного питания в районных центрах (30,6%), в то время как в сельской местности темпы роста были ниже (29,7%). Это объясняется меньшими размерами сельских поселений, замедлением процесса формирования новых перспективных сел, убыточностью деятельности существующих на селе предприятий общественного питания.

Высокими темпами развивался товарооборот общественного питания Литпотребсоюза: за период 1966—1970 гг. он вырос на 79,2%, а товарооборот собственной продукции — на 94,3%.

Изменилась структура реализованных продуктов. Более быстрыми темпами увеличивался товарооборот таких питательных и калорийных продуктов, как мяса и птицы (в 2,6 раза), сливочного масла (в 2,3 раза), яиц (в 2,5 раза) и т. д. Но значительную долю в товарообороте общественного питания продолжали занимать алкогольные напитки, ухудшилась их внутренняя структура, так как возросла доля крепких алкогольных напитков.

Отпуск блюд увеличился на 84%. За анализируемый период жители районов ежегодно получали все больше полуфабрикатов, колбасных, кулинарных и кондитерских изделий, мороженого и других продуктов собственного производства. Но, по расчетам автора, ежедневными услугами предприятий общественного питания пользовалось только около 8,5% населения зоны обслуживания Литпотребсоюза.

Значительно улучшилась качественная структура кадров. Если общее количество работников, занятых на предприятиях общественного питания Литпотребсоюза, увеличилось на 62%, то работников, имеющих высшее и среднее специальное образование,— в 2,3 раза. Постоянно улучшались условия работы, предприятия оснащались более современными машинами и аппаратами, укрупнялись, стали играть более важную роль в деле повышения материального и культурного благосостояния сельского населения республики.